

WEGHOFER-VAD ERNA ALETTA

EGY ERDÉLYI MAGYAR MUNKAVÁLLALÓ LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI A ROMÁNIAI MUNKAERŐPIACON

Áttekintés

Az Európai Unió tagországain belül egyre nagyobb relevanciával bírnak a nyelvhasználati, azon belül kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó kutatások, hiszen az angol nyelv szupremációja mellett egyre inkább nyilvánvaló a lakosság azon igénye, hogy anyanyelvét a mindennapi élet mozzanataiban szinte korlátlanul használja. Az európai nyelvek repertoárját tekintve egyes nyelvek népszerűbbnek bizonyulnak társaiknál, és piaci értékük eltérő,¹ mégsem hagyatkozhatunk arra a természetes folyamatra, amelynek során a nyelvek különböző stratégiai beavatkozás hiányában szinte maguk alakítják sorsukat, különösen nem az etnikai kisebbségek nyelvét tekintve, hiszen ez utóbbiak piaci értéke egyenesen arányos az adott nyelvet beszélő etnikum számával és jelentőségével.

Az a feltételezés, hogy a nyelvi kérdések sorsa célirányos nyelvi tervezés hiányában megoldódik, kényelmes álláspont a nemzetállamok kormányai számára, hiszen így elkerülhető az egyes népcsoportok számára kétségkívül kényes nyelvpolitikai döntések meghozatala.² Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk azt az egyre inkább nyilvánvaló tényt, hogy minden etnikai csoportnak joga van saját nyelvének használatához, ápolásához és megőrzéséhez nem csupán kulturális, oktatási vagy közigazgatási téren, hanem a gazdasági életben is. A másik ok, amiért nem engedhetünk szabad folyást a nyelvhasználati kérdéseknek az az, hogy egyetlen állam sem működhet legalább egy hivatalos nyelv deklarált alkalmazásának hiányában. A közigazgatás, oktatás, egészségügyi ellátás vagy a gazdaság hivatalos ügynézésének folyamatában egy vagy több meghatározott nyelvet alkalmazunk. Egy vagy több hivatalos nyelv nemzetállami szinten való meghatározása nyelvpolitikai és nyelvhasználati döntésnek minősül, melynek során mérlegelni szükséges a döntés előnyeit és hátrányait

-
- 1 Skutnabb-Kangas, Tove: Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac”. *Fundamentum*, 1998. 2 (1–2.). 7–25, itt: 8.
 - 2 Grin, François – Civico, Marco: Why can't language questions just be left to themselves? In: Grin, François et al. (eds.): *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*. MIME project, 2018. 30–31.

egyaránt. Ebben a döntési folyamatban két tényező játszhat közre nemzetállami jellegzeteségektől függően: egyes országok hangsúlyt fektetnek a területükön élő etnikai kisebbségek nyelvének ápolására a csoport nagyságától függetlenül. Más államok esetében ez kevésbé fontos, itt általában a nemzetállami törekvések dominálnak.

Ez utóbbi jellemző általában a kelet-európai országokra, köztük Romániára is, ahol egyazon területre több nyelv használata is jellemző – a Partium és a Székelyföld esetében a román és magyar nyelv egyidejű használata – az állam gyakran kényszerül döntőbírói szerepbe nyelvpolitikai és nyelvhasználati konfliktusok esetében. Hogy elejét vegyék mindenmű nyelvi konfliktusnak, az államok kötelessége a nyelvpolitikai döntések felvállalása, járjon az bármely politikai kényelmetlenséggel és konfliktusok sorozatával. A nyelvi diverzitás szerepe azonban a nemzetállamok határozott nacionalista törekvései ellenére egyre inkább felértékelődik nem csupán kulturális, hanem gazdasági téren is.³

François Grin és Marco Civico⁴ két, a nyelvi diverzitáshoz szorosan kapcsolódó paradoxon meglétére hívja fel a figyelmet.

- a) A nyelvi diverzitás egyidejűleg növekszik és csökken: szabad szemmel érzékelhető a csökkenés elsősorban a kisebb nyelvek esetében, hiszen itt az erodáció vagy teljes megszűnés veszélye általában társadalmi, politikai vagy gazdasági szempontok miatt nagyobb, a homogenizáció veszélye reálisabb. Szubjektív megítélésben a nyelvi diverzitás növekszik, elsősorban az urbanizáció következtében. Számos kis- és nagyváros, szatellit település esetében jelentkezik a migráció diverzív hatása, mely többnyelvű, néhol párhuzamos társadalmakat eredményez.
- b) A fentihez szorosan kapcsolódik az a paradoxon, hogy a nyelvi sokszínűség egyszerre tekinthető fenyegető és fenyegetett ténynek. Néhány nyelv esetében máris a megszűnés tényével szembesülünk, ezért egyes államok valódi misszióknak tekintik a fenyegetett nyelvek megmentését. Ugyanakkor több nyelv egyazon földrajzi területen való alkalmazása nem mindig békés folyamat – lásd a román/magyar nyelvhasználati konfliktust.⁵ Az államok gyakori feladata az alkalmazott nyelvek esetében való döntőbíráskodás, melyet az alábbi ábrán vázolunk:

3 Suk, Julie Chi-hye: Economic Opportunities and the Protection of Minority Languages. *Law & Ethics of Human Rights*, 2007. 1 (1). 134–168.

4 Grin – Civico, 2018. Why can't language questions, i.m 31.

5 A Románia megalakulását eredményező történelmi folyamatok nyomán a többségi román lakosság még mindig fenyegetésnek tekinti a kisebbségi nyelvek, elsősorban a magyar nyelv használatát. Kevés valós kivételtől eltekintve a jelenség elsősorban politikai fegyverként alkalmazható, leginkább elszigetelt esetekre jellemző. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül a jelen politikai történéseit, különösen a 2024-es választások tükrében: az RMDSZ érdekvédelmi szervezet kormányból való kikerülését, valamint az AUR nacionalista politikai formáció térnyerését, szimpatizánsai számának folyamatos növekedését, ami jelentősen befolyásolhatja a magyar nyelv használatára vonatkozó nyelvpolitikákat is.

Az államok feladata

1. ábra: Az államok feladata a nyelvi diverzitás hatásainak esetében
Forrás: Grin – Civico, 2018. Why can't language questions, i.m. 31.

A fentebb meghatározott feladatok behatása nem kizáró jellegű: az erdélyi magyarok alkotmányos szintű, anyanyelvi oktatáshoz és kultúrához való jogainak biztosítása egyidejűleg tekinthető védelmi és döntőbíráskodási beavatkozásnak.

A nyelvpolitikák meghatározása, kidolgozása és a valósághoz való adaptációja minden állam feladata, mint ahogy az oktatás, közigazgatás és gazdasági élet színterein való biztosításuk és betartatásuk is.

Románia nemzeti kisebbségei az 1989-es rendszerváltást követő demokratikus folyamatoktól remélték helyzetük jelentős javulását. 2000-től kezdődően a kisebbségvédelmi intézkedések elfogadása és érvényesítése látványosan ívelt felfelé, ennek következtében a nemzeti kisebbségek helyzete jelentősen javult. Az 1990 és 1996 közötti időszakot a szélsőjobboldali pártok és a neokommunista hatalom által támasztott elsősorban politikai nehézségek jellemezték, melyeknek csak a nemzetközi szervezetek számonkérése szabott gátat.⁶ Mivel kétségbeesetten igyekezett tudatosan javítani negatív megítélésén, Románia a lehető leghamarabb csatlakozott a legtöbb nemzetközi szervezethez, látszatintézkedésekkel igyekezvén megfelelni az Európa Unió csatlakozási feltételeinek. A román diplomáciai offenzíva célja leginkább a felszíni és látszólagos, kevésbé tartalmi és érdemi elemekre építve a romániai etnikumközi viszonyokat a legjobb színben feltüntetni. Románia a kisebbségvédelem szempontjából önmagát modellértékű országgént igyekszik értékelni. Általában két nyomós érvet hoz fel ennek bizonyítására: a romániai kisebbségek parlamenti képviselőit és ezzel járó jelentős anyagi támogatást, valamint azokat a törvényeket, amelyek különböző jogokat biztosítanak a romániai kisebbségek számára az oktatás, közigazgatás, anyanyelvhasználat, kultúra, média területén.

⁶ Fábíán Gyula – Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog 1–2*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság: Kolozsvár, 2003. 213.

A valóság azonban többször bebizonyította, hogy a kisebbségi jogok betartása és betartatása nem minden esetben felel meg a törvényi keretek előírásainak. Az önálló magyar állami egyetem elutasítását követően Magyarország kormányának segítségével megalakult a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és önálló magyar és német iskolák jöttek létre. A kisebbségi nyelvhasználat érdekében sikerült a közigazgatási törvény módosítása, a földtörvényt tudták a magyar nemzeti kisebbség érdekeit is szem előtt tartva módosítani. Újra elismerték és visszaállították a közbirtokosságot, ezek eshetőséget teremtve ezzel egy része visszakapta korábban államosított földterületeit. Jelentős regionális eredményként könyvelték el az észak-erdélyi autópálya munkálatainak beindítását, amelytől az elsősorban Erdély gazdasági fellendülését várták. A restitúciós folyamat eredményeként leginkább az egyházi épületek kerültek vissza eredeti tulajdonosaikhoz, lehetőséget teremtve ezzel elsősorban kulturális jellegű közösségépítő folyamatokra. A kulturális hagyományok életben tartásának alapja esetünkben a magyar nyelv használata. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy dacára minden erőfeszítésnek mind a mai napig szembetűnő az államnyelv és a kisebbségi nyelv(ek) szimbolikus státusegyenlőtlensége, és ez a romániai magyar kisebbségi nyelvpolitikák legérzékenyebb pontja. Azt, hogy milyen és pontosan mennyi részfunkciót társítunk egy adott kisebbségi nyelvhez, nem lehet elvben korlátozni. A Partium és a Székelyföld egyes területein ugyan a magyar nyelv mindennapi használata *de facto* és természetes, azonban a kormányzat és a többségi politikusok határozottan és mereven elzárkóznak attól, hogy a magyar nyelv használatát valóban és deklaráltan hivatalossá tegyék, például az egészségügyben. Szükséges és elengedhetetlen továbbá azon személyek és intézmények feltétlen elkötelezettsége a kisebbségi nyelvhasználat ügye mellett, akik a kisebbségi nyelvi jogszabványok érvényesítéséért felelnek. Napjaink látszatpozitív összképe csupán a kerettörvényekre vonatkozik, a gyakorlati alkalmazás részletes módszertana és rendelkezései nem mindig egyértelműek vagy hiányoznak.

A szabadpiac és a nyelvi diverzitás kérdései

A nyelvi tényezők sokféle módon befolyásolhatnak gazdasági döntéseket. Ugyanakkor számos, ilyen jellegű döntés pozitív módon befolyásolhatja egy adott nyelv dinamikáját: többnyelvű környezetben a viszonylag domináns nyelvek nagy valószínűséggel befolyásolhatják a gazdasági döntéseket, ezáltal az adott nyelv(ek) dominanciája tovább erősödhet. Azok a nyelvek, melyek az adott nyelvi környezetben nagyobb jelentőséggel bírnak, vagy előnyökhöz juttatják beszélőit, további nyelvhasználókat vonzanak majd, akik a nyelvi és implicite gazdasági hasznot remélve felelevenítik vagy elsajátítják az adott nyelvet.⁷ Mivel ilyen módon az adott

7 John, Andrew: Dynamic Models of Language Evolution: The Economic Perspective. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 101–120, itt: 102.

nyelvi környezet nyelvhasználóinak száma növekszik, az adott nyelv még inkább felértékelődik. A multinacionális vállalatok általában saját belső nyelvhasználati szabályokat alkalmaznak többnyelvű környezet esetében. Esetükben a belső kommunikációt tekintve általában az angol, Európában ritkábban a német nyelv a közös nyelv, a *lingua franca*, ami hozzájárulhat az adott nyelvi közösség saját nyelvének sorvadásához.⁸ Ugyanakkor a külső kommunikáció esetében nem beszélhetünk ilyen jelenségről. A gazdasági, elsősorban kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet végző szereplőknek igazodniuk kell az adott régió, ország, tájegység nyelvéhez vagy nyelveihez, hiszen minél több potenciális vásárlóhoz jutnak el, annál nagyobb forgalomra és nyereségre tehetnek szert. Elmondhatjuk tehát, hogy egy adott nyelvi közösség gazdasági fejlődése egyenes arányban befolyásolja az adott nyelv piaci értékét.⁹ Amennyiben a gazdasági elvek és elgondolások szerint tekintjük egy adott nyelv alkalmi vagy állandó használatát, ez a döntés jelentősen befolyásolja az adott nyelvet beszélő közösség méretét és stabilitását. Nyelvhasználati kutatások esetében bármely gazdasági szempontok szerint működő modell alapja, hogy a nyelvhasználat külső hálózati kapcsolatokat feltételez: minél nagyobb az adott nyelvet használó közösség, annál értékesebb annak tagjává válni.¹⁰

A nyelv mint erőforrás – percepciók

Az általános nyelvhasználatra vonatkozó széles körű elemzések a kisebbségi nyelveket nem csupán hagyományos értelemben ismert szociokulturális erőforrásként értelmezi. Újszerű megközelítésben az etnikai kisebbségek nyelvei gazdasági erőforrásként is tekinthetők. A többnyelvűség, azon belül a kisebbségi nyelvek erőforrásként való értelmezése újszerű szempontok alapján értékeli a nyelv alkalmazási lehetőségeit és területeit. A mindenki számára hozzáférhető kulturális és társadalmi erőforrás-percepciókhoz egy újabb társul, amely esetünkben a magyar nyelv identitásának, kultúrájának és kulturális örökségének szerves részévé válik.

8 Alesina, Alberto – La Ferrara, Eliana: Ethnic Diversity and Economic Performance. *Journal of Economic Literature*, 2005. 43 (3). 762–800.

9 Hogan-Brun, Gabrielle: *LINGUA#OMICS. What is the market potential of multilingualism?* Bloomsbury Publishing: London, 2017. 76.

10 Desmet, Klaus – Ortuno-Ortin, Ignacio – Wacziarg, Romain: Linguistic Cleavages and Economic Development. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 425–446, itt: 434.

Az új keretek között¹¹ a nyelv életképes nyersanyag és üzleti lehetőség,¹² egyfajta hozzáadott érték, amely versenylőnyöket biztosíthat, megteremtve ezzel a jóléti fejlődés, közösségi és egyéni gyarapodás lehetőségét. A folyamat bizonyos fokig átváltoztatja és újra-definiálja a nyelvet mint önálló entitást, „amihez megfelelő értéket társíthatunk [...] közgazdaságtani diskurzusba integrálva”,¹³ aminek eredményeképp a társadalom szereplői eltérő időben és közegben, igényeik szerint kiaknázzák a nyelvi erőforrásokat egy még inkább ügyfélorientált gazdaság érdekében.¹⁴

Jelen kontextusban fontos rámutatni az általános többnyelvűség és a kétnyelvűség közötti eltérésekre. A többnyelvűség szociolingvisztikai fogalma egy olyan személyre, társadalomra vagy közösségre érvényes, aki kettőnél több, eltérő szinten kommunikációképes nyelvet ismer vagy beszél.¹⁵ Ezzel szemben a kétnyelvűség szociolingvisztikai fogalma a mindennapok kommunikációjában két, szinte egyenértékű nyelvet feltételez. Kétnyelvű ebben az értelemben bárki, aki két nyelv folyamatos használatára képes, két nyelven kommunikálni tud;¹⁶ szűkebb értelemben pedig az az ember, aki két nyelven anyanyelvi vagy közel anyanyelvi szinten beszél.¹⁷ Ennek etnikai szempontú megközelítése esetünkben azt feltételezi, hogy az állam nyelvét és az anyanyelvét az erdélyi beszélő/munkavállaló egyaránt tekinti mindennapi kommunikációs eszközeknek.¹⁸

A kelet-európai munkaerőpiac az idegen nyelvi kompetenciákat általában kiválasztási kritériumként alkalmazza. Ez a nyelvtudás pozitív értelemben vett, és gyakorta lehet a karrierépítés és szakmai előmenetel záloga.¹⁹ A kisebbségi nyelv ismerete és értékelése a többségi társadalom és egy hivatalos nyelv meglétének és ismeretének függvényében többlettudásnak minősül, amely nagyobb rugalmasságot és alkalmazkodóképességet, továbbá

-
- 11 Heller, Monica: Language as resource in the globalized new economy. In: Coupland, Nikolas (ed.): *Handbook of Language and Globalisation*. Blackwell Publishing: Oxford, 2010. 349–365, itt: 354.
 - 12 Barakos, Elisabeth: Language policy and planning in urban professional settings: bilingualism in Cardiff businesses. *Current Issues in Language Planning*, 2012. 13 (3). 167–186, itt: 177.
 - 13 Williams, Glyn: *Sustaining language diversity in Europe. Evidence from the Euromosaic Project*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2005. 65.
 - 14 Da Silva, Emanuel – McLaughlin, Mireille – Richards, Mary: Bilingualism and the globalized new economy. The commodification of language and identity. In: Heller, Monica (ed.): *Bilingualism. A social approach*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2007. 183–206, itt: 185.
 - 15 Bartha Csilla: *A szociolingvisztika alapjai*. (Magyar Nyelvészeti Továbbképző Füzetek 2.) ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék: Budapest, 1998.
 - 16 Myers-Scotton, Carol: How codeswitching as an available option empowers bilinguals. In: Pütz, Martin – Fishman, Joshua A. – Neff-van Aertselaer, JoAnne (eds.): *'Along the Routes to Power.' Explorations of Empowerment Through Language*. Mouton de Gruyter: Berlin – New York, 2006. 73–85, itt: 73.
 - 17 Bloomfield, Leonard: *Language*. Holt, Rinehart & Winston: New York, 1933. 56.
Skutnabb-Kangas, Tove: *Bilingualism or Not. The Education of Minorities*. Multilingual Matters: Clevedon, 1984. 13.
 - 18 Toró, Tibor: Hungarian Minority Politics in Post-Socialist Romania: Interests, Strategies, and Discourses. *Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies*, 2016. 10 (1). 79–106.
 - 19 Aitchison, J. W. – Carter, Harold: *Language, Economy, and Society. The Changing Fortunes of the Welsh Language in the Twentieth Century*. University of Wales Press: Cardiff, 2000. 87.

nagyfokú mobilitást eredményezhet. Egyes nyelvi diskurzusok egy etnikai kisebbség nyelvét szociokulturális erőforrásként tárgyalják, és ebben a kontextusban a nyelv az identitás jellemzőjeként van jelen. Jelzői szerepét nyelv, nemzeti kultúra és identitás szoros kapcsolata eredményezi. Gazdasági szempontból ez a fajta identitás személyes, vállalati vagy nemzeti szinten nyilvánulhat meg.²⁰ Azon vállalkozások esetében, ahol a belső nyelvhasználatot semmilyen módon nem szabályozzák, a magyar nyelv mint kulturális erőforrás és örökségmegőrző faktor elsősorban egyéni szinten értékelendő. A proaktív nyelvpolitikát megfogalmazó vállalatok a kisebbségi nyelvek használatát támogatják, és üzleti érdekeik megvalósításának céljából ki is használják mint kulturális és társadalmi erőforrást. Megnyilatkozásuk bizonyíték a vállalkozás adott etnikai kisebbség irányában való elköteleződésére, a kisebbségi nyelv használata a vállalati brand egy része lehet. Az identitáskonceptió, legyen az személyes, intézményi vagy nemzeti szinten megvalósuló, az ideológiailag megszerkesztett többség-kisebbség dichotómiában különösen bonyolultnak tűnhet „*azon nyelvi jelentések révén, amelyet egy személy, különböző idősíkokban és eltérő pillanatokban önértékeléséről vall*”.²¹

Egy kisebbségi nyelv védelmének és népszerűsítésének gazdaságtani megközelítése a beszélő mint munkavállaló szempontjából

A nyelvek közgazdaságtanára vonatkozó újszerű kutatások elsősorban a 90-es évek derekától kezdve foglalkoznak behatóbban a kisebbségi nyelvek védelmével és promóciójával. Ugyan ez a kutatási szál jelen pillanatban többé-kevésbé igen vékonyka, és bizonyos helyzetekben igen körülményes olyan kutatásoktól elszeparálni, melyek egy adott nyelv dinamikájára, elterjedésére és hanyatlására fókuszálnak. A nyelvek gazdaságtanára vonatkozó kutatások három fő irányt követnek²² attól függően, hogy milyen szerepet tölt be a kisebbségi nyelv az adott kontextusban:

- a) a kisebbségi nyelvhasználat központi eleme az adott nyelvet beszélő azon döntése, hogy alkalmazza-e vagy nem az adott nyelvet bizonyos kontextusokban;
- b) az adott kisebbségi nyelv elterjedésének vagy hanyatlásának körülményei, a hanyatláshoz vezető tényezők;
- c) a kisebbségi nyelvhasználati politikák hatékonyságának és költséghatékonyságának elemzése, az adott kisebbségi nyelv használatára gyakorolt hatások figyelembevételével.

20 Barakos, 2012. Language policy and planning, i.m. 179.

21 Clark, Julie Byrd: *Multilingualism, Citizenship, and Identity*. Continuum Publishing: London – New York, 2009. 7.

22 Fidrmuc, Jan – Ginsburg, Victor A. – Weber, Shlomo: *Economic challenge of multilingual societies*. 2006. 4. Letöltés helye: www.academia.edu; letöltés ideje: 2023. 06. 20.

A téma egyik elismert szaktekinétye, François Grin²³ arra hívja fel a figyelmet, hogy a kisebbségi nyelv használatának legnagyobb kihívása nem feltétlenül az, hogy a beszélő ismeri-e vagy sem az adott nyelvet. Inkább az, hogy adott kontextusban és körülmények között hajlandó-e azt alkalmazni, esetünkben megéri-e egy munkavállaló számára kisebbségi nyelvi repertoárját értékesíteni a munkaerőpiacon. Ezért tartja lényegesnek egy kisebbségi nyelv használati feltételrendszerének (*minority language use*) modellszerű definiálását.

A modell alapja egy hivatalos vagy a többség által beszélt nyelv (A) és az adott kisebbségi nyelv (B), melyek esetében a beszélő, körülményektől függően eldöntheti, hogy melyiket választja: a munkahelyen A nyelvet vagy A és B nyelveket egyidejűleg, a családdal és barátokkal B nyelvet. Amennyiben bizonyos tevékenységek esetében a kisebbségi B nyelvet alkalmazza, a következő három feltételnek kell teljesülnie:

- a) *Képesség*: az adott kisebbségi nyelvet anyanyelvi szinten, de legalábbis magas szinten kell beszélni ahhoz, hogy az adott tevékenységre vonatkozó kommunikáció egyenértékű és szintű legyen ahhoz, amit az A anyanyelvi szintű beszélő nyújthat ugyanebben a szituációban. Ekképp kerül a két nyelv hasonló súlycsoportba.
- b) *Alkalom*: amennyiben a beszélő képesnek ítéli önmagát az adott nyelv használatára, lehetőleg beszélt és írott formában, szükségszerű annak a lehetősége, hogy alkalmazni is tudja azt. Ezen lehetőségek természetesen azt feltételezik, hogy létezik egy adott nyelvi közösség, ahol a beszélő a B kisebbségi nyelvet alkalmazni tudja. Számos nyelvi közösség a hatóságok hatáskörébe tartozik, és ez politikai fennhatóságot feltételez: példák erre a bíróságok, tárgyalótermek. Mások a privát szektorhoz tartoznak, de bizonyos esetekben a hatóságok ellenőrzése alá esnek: a mindennapi fogyasztás bizonyos elemei, például élelmiszer-kategóriák esetében az állam előírhatja azok kisebbségi nyelven való feliratozását, vagy import termékek esetében az állam nyelvén való feliratozást.
- c) A harmadik szükségszerű feltétel a *beszélő szándéka, akarata* az adott kisebbségi nyelv használatára vonatkozóan. A beszélő képessége és az alkalom megléte időnként kevésnek bizonyul arra, hogy adott szituációkban felvállalja egy kisebbségi nyelv használatát, felvállalva ezzel a kirekesztés vagy megszégyenülés lehetőségét: iskolában, tömegközlekedésen volt már példa agresszív konfliktusok kialakulására.

A modell tekintetében a kisebbségi nyelvhasználat három szükséges komponense a képesség, alkalom és szándék, a három tényező együttes hatása szükséges a kisebbségi nyelv alkalmazásának megvalósulásához. Mindhárom tényező, együtt és külön-külön befolyásolható az alkalmazott nyelvpolitikák által. *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája*

23 Grin, François: Challenges of Minority Languages. In: Ginsburg, Victor – Weber, Shlomo (eds.): *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016. 616–659, itt: 623.

is tartalmaz utalásokat a három feltételre: a 8. fejezet az oktatás révén említi a képességet; a 9–12. fejezetek a közszolgáltatások révén utalnak az alkalomra; a gazdasági és társadalmi életre is vonatkozó 13. fejezet olyan nyelvhasználati kontextusokat említi, amelyek a szándékot erősítő nyelvi „promóciós” intézkedésként foghatók fel.

Vegyünk egy nyelvi felhasználót, aki magyar (német) anyanyelvű (B kisebbségi nyelv) és beszél a Romániában hivatalos román nyelvet (A nyelv). Amennyiben nem kötelezik egyik vagy másik nyelv használatára, számára megadatik a választás lehetősége egyik vagy másik nyelv napi szinten való alkalmazására. Gary Becker „household production function approach” (továbbiakban HPFA) elmélete²⁴ a nyelvhasználati kontextust fogyasztói piacként tekinti, ahol a beszélő a potenciális fogyasztó, a termékek a nyelvfüggő vagy nyelvfüggetlen (állami vagy privát) szolgáltatások: jelen közgazdasági megközelítésben a piaci fogyasztók nem maximalizálják a hasznot a piacon megjelenő közvetlen árufogyasztás esetében, ám ennek ellenkezőjeként járnak el a komplex árufogyasztás (szolgáltatás) esetében. Utóbbi a fogyasztó által összeválogatott, valamilyen szempontok alapján egyazon típusba sorolt áruk összekapcsolódását jelenti. Saját maga végzi majd az adott szolgáltatást egy olyan felhasznált technológia alapján, amelyre az adott előállítási folyamatra jellemző körülményekkel reflektál. A fogyasztó képességei befolyásolják azt a bizonyos „technológiát”: néhányan az egyén korábbi humántőke-befektetései eredményei, mások csupán kontextusfüggők vagy az egyéntől teljesen függetlenek. Amennyiben Becker HPFA-elméletét összekapcsoljuk Grin nyelvhasználati modelljével, egyes, valamely A vagy B nyelvvel asszociált tevékenységet valamely piaci javakkal és a nyelvi felhasználó saját idejével asszociálják. Ezen tevékenységek az egyén hasznofunkcióját jelentik: ezek az egyén teljes jövedelmi maximalizációjában teljessé válnak ki, amely az egyén időkorlátait és anyagi erőforrásait vegyíti.²⁵

A nyelvhasználati modell hasznosságra vonatkozó függvényét ennek megfelelően szükséges újra definiálni. Ezek értelmében a kétnyelvű beszélőnk kvázi konkáv, kétszer differenciálható hasznossági függvénye a következőképpen néz ki:

$$U=U (Z_a(x_a, t_a, E_a), Z_b(x_b, t_b, E_b)),$$

ahol Z_a Z_b az A és B nyelv beckeri termékeit és szolgáltatásait jelöli, t_a és t_b az időbeniséget, míg x_a és x_b az „árubevitelt” jelöli. Az idő- és árubevitel a HPFA standard elemei. Az ekuáció része két kontextuális változó, E az A és B nyelvre való kitettséget reprezentálja. Az exponenciális változók összegzik mindazon szignifikáns tényezőket, amelyeket a szociológusok és geográfusok beazonosítottak a nyelvhasználati elemzések folyamataiban.

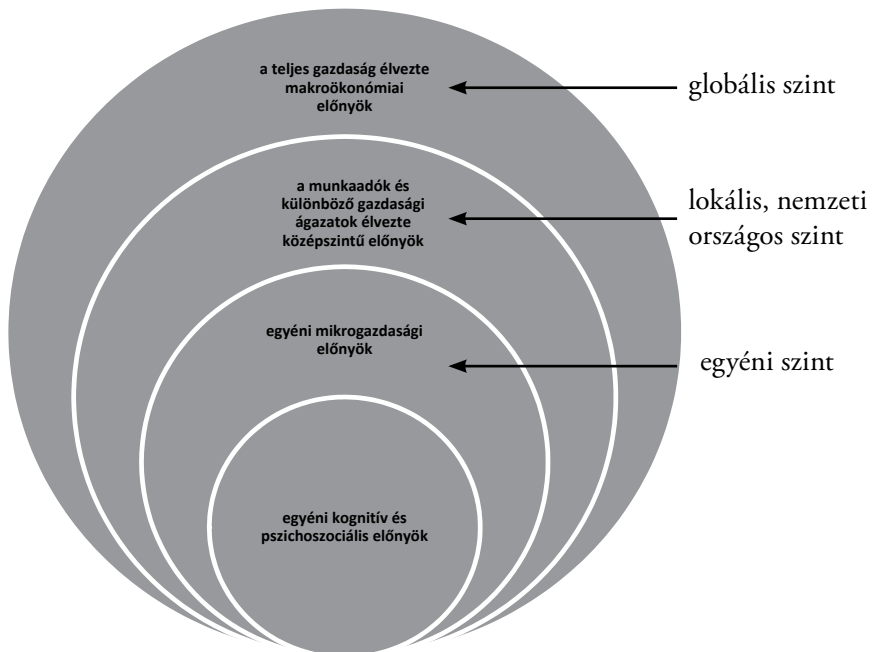
24 Bockstael, Nancy E. – McConnell, Kenneth E.: Welfare Measurement in the Household Production Framework. *The American Economic Review*, 1983. 73 (4). 806–814.

25 Grin, 2016. Challenges of Minority Languages, i.m. 626.

Ide soroljuk az adott nyelvet beszélők földrajzi megosztását, a reklámpiaci nyelvhasználatot, A és B nyelv használatának lehetőségeit, a család, baráti társaság vagy munkaközösség irányából jövő pszichológiai nyomást egyik vagy másik nyelv alkalmazása mellett.

A kétnyelvűség piaci értékének kimutathatósága

Elsősorban az egyéni képességekre épülő ismeretanyag biztosítja mindazon gazdasági előnyöket, amelyek a kétnyelvűség piaci értékét reflektálandó eltérő gazdasági szinteken jeleníthetők meg.²⁶ A 2. ábrán a kétnyelvűség eltérő gazdasági szinteken megnyilvánuló értékeinek egymásra épülését és rétegződését mutatjuk be:

2. ábra: Többnyelvűségből adódó gazdasági előnyök szintenkénti ábrázolása

Forrás: Bel Habib, 2011. Multilingual Skills provide Export Benefits, i.m. elméletének alapján saját szerkesztés

- *Egyéni kognitív és pszichoszociális előnyök:* a kétnyelvűség, a gyermekkorban párhuzamosan elsajátított nyelvtudás javítja a mentális alkalmazkodóképességet és a részletek iránti fokozott figyelmet, fejleszti a kommunikációs és hallgatási készséget

²⁶ Bel Habib, Ingela: Multilingual Skills provide Export Benefits and Better Access to New Emerging Markets. *Sens Public*, 2011. október 17. 1–27, itt: 4.

valamint a különböző kultúrák közötti átjárást, az irántuk való fogékonyságot és érzékenységet.

- *Egyéni mikrogazdasági előnyök:* eltekintve az éppen aktuális politikai érdekek és megnyilatkozások időszakos fellángolásától, Európa számos országában élvezik a kétnyelvűség és az abból adódó kognitív, társadalmi és nem utolsósorban gazdasági előnyöket. A legújabb, nemzetközi szintű kutatások egyre inkább abba az irányba mutatnak, hogy kétnyelvűség egyenes arányban növeli a kétnyelvű munkavállaló javadalmazási lehetőségeit egy nyelvű társaihoz képest, elhelyezkedési lehetőségeit és munkaerőpiaci mobilitását.²⁷
- *A munkaadók és különböző gazdasági ágazatok élvezte középszintű előnyök (meso level):* a kétnyelvűség adta lehetőségek kiaknázása lehetővé teszi a helyi piacokon túlmutató terjeszkedést, az adott gazdasági egység tevékenységét régiós, országos vagy akár nemzetközi szintre emelve. Ez lehetővé teszi további egy nyelvű munkahelyek létrehozását külföldi munkaerőpiacokon is.²⁸ Ugyan a kétnyelvű munkavállalók európai szintre vetített javadalmazása igen eltérő képet mutat, általános megállapítás, hogy jelenlétük számos gazdasági ágazatban hatásos, mi több, szükségeszerű (mérnöki, egészségügyi, kereskedelmi tevékenység). További előnyként értékeljük ezen munkavállalók többtudását, mely a kultúrák egyidejű ismeretéből és a közöttük betöltött hídszerepből, többség és kisebbség hálózati struktúrájához és normatív szabályrendszeréhez való kapcsolódási képességeiből,²⁹ munkaerőpiaci megnyilvánulásban brókerszerepből adódik.³⁰
- *A teljes gazdaság élvezte makroökonómiai előnyök:* a világpiacon való sikeres és nyereséges jelenlét egyik feltétele a gazdasági szereplők hatékony kommunikációja. A piaci szereplők számára a többnyelvűség egy adott lehetőség, melynek kiaknázása történhet munkavállalói vagy vállalati szinten. Az ebből adódó előnyök természetesen felsőbb szinteken is értékelhetőek az adott régió, ország vagy transznacionális közösség (Európai Unió) gazdasági sikereinek szintjén is.

27 Wright, Sue: *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016.

Barakos, Elisabeth: *Language Policy in Business. Discourse, ideology and practice*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam, 2020. 98.

28 Hogan-Brun, 2017. LINGUAECONOMICS, i.m. 113.

29 Granovetter, Mark: *The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs*. In: Portes, Alejandro (ed.): *The Economic Sociology of Immigration. Essays on Network, Ethnicity and Entrepreneurship*. Russell Sage Foundation: New York, 1995. 128–162, itt: 156.

30 Csata Zsombor: *Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban*. *Regio*, 2019. 27 (1). 37–80, itt: 40.

Munkaerőpiaci etnicizmus

Az erdélyi társadalomra egyre inkább jellemző az etnikai alapon történő tagozódás. Egyes szociológusok párhuzamos társadalmak létrejöttéről beszélnek,³¹ amelyek a médiával, oktatással és a kulturális élet különböző szerveződéseivel ellentétben a gazdasági élet színterén kevésbé vannak jelen. Természetesen a kettő nem szétválasztható, hiszen az etnicitás mint rendezőelv – ugyan jóval kisebb mértékben mint a fent említett területeken – jelen van a különböző gazdasági folyamatok szervezési folyamatában, a gazdaságot szervező intézmények életében nem csupán a szórványterületeken, hanem a tömbmagyarság lakta régiókban is. Az erdélyi munkaerőpiacon jelen lévő munkaadók és munkavállalók etnocentrikus döntései jelentősen hozzájárulnak a piac jellegzetességeinek formálásához.

Az erdélyi munkaerőpiac etnikai vonatkozásainak vizsgálatakor felvetődik az a kérdés, hogy valóban olyan markánsak-e ezek a jellegzetességek, illetve hogy az etnikai fragmentáció általános jelenség-e, vagy Erdély csak bizonyos területeire jellemző.

A gazdasági élet szerveződésében az etnikai szempontok súlya eltérő feltételek függvénye: a regionális jellemzők, a jogszabályi környezet korlátozó vagy ösztönző jellege, demográfiai sajátosságok, a többség–kisebbség számaránya. Az etnikai csoportok közötti viszony érezhetően hozzájárul a munkaerőpiac ezirányú vonzatainak alakulásához. Ekképpen formálódik az „etnikai választék”, az etnikai alapú partnerségi vagy munkaerő-kiválasztási preferenciák így elégíthetők ki.³²

Mivel az erdélyi társadalomban a magyarság identitása és anyanyelve jelentős mértékben befolyásolja az egyén önmeghatározását,³³ a kisebbségi identitás elválaszthatatlan a jelenleg érvényben lévő nyelvi jogok, nyelvpolitikák és az etnikai kisebbségekre vonatkozó törvények alkotta jogi kerettől, amely meghatározza a kisebbségi nyelvhasználatot a gazdasági szakintézményekben. A vállalkozások belső nyelvhasználatára vonatkozóan nincs törvényi keret, vegyes alkalmazotti állományú kkv-k esetében általában a többség nyelve, esetünkben a román az úzusnak megfelelően leggyakrabban alkalmazott nyelv.

31 Kiss, Tamás – Székely, István Gergő – Toró, Tibor – Bárdi, Nándor – Horváth, István: *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. Palgrave Macmillan: London – New York, 2018. 17.

32 Csata Zsombor: Etnikai törésvonalak a munkaerőpiacon – a koetnikus alkalmazás jellemzői Erdélyben. *Kárpát–Haza Szemle*, 2020. 1 (1–2). 21–32, itt: 21.

33 Kiss et al., 2018. *Unequal Accommodation of Minority Rights*, i.m. 23.

A többnyelvű munkavállaló

A világgazdaság kivétel nélküli globális kihívása a legtöbb vállalkozás számára a munkaerőhiány: nehéz lehetőleg már képzett munkaerőt találni, aki nem igényel hosszú távú képzést, hanem már rendelkezik a szükséges tudással, vagy olyan többlettudással rendelkezik, ami a vállalat számára költségmentes, azonnal kiaknázható erőforrás. A 21. században a nyelv olyan értékű gazdasági tényezővé vált, mint a technológia volt a múlt században. Az elmúlt 25-30 évben a feltörekvő, terjeszkedni igyekvő piacok olyan tereket is meghódítottak, elsősorban gondolok itt a kelet-európai és balkáni államokra, ahol az angol nyelv globalitása kevésbé vagy alig tudta megszólítani a potenciális fogyasztókat.

A világgazdaság jelentős mértékű változásának hatására a legtöbb ország vezetése és a vállalatok sokkal szabadabban kezelték és kezelik a mobilitás adta lehetőségeket. Vannak olyan vállalatok és munkavállalók, akik képesek Európa egyik végéből a másikba költözni magasabb gazdasági és életszínvonalbeli nyereség reményében. Mások kevésbé vállalkoznak ekkora lépésekre, ám regionális szinten számos államban kimutatható mind a munkaerő, mind a gazdasági tőke kisebb mértékű mobilitása. Ebben a kontextusban nem szabad megfeledkeznünk a határok mentén kialakuló gazdasági övezetek jellegzetes változásairól sem.³⁴ A vállalatok igyekeznek minden piaci előnyt kihasználni, melyek hozzáadott értéket jelentenek, stratégiájuk követi a legújabb trendek, kihívások sorozatát és erőforrás-kínálatot is. Erdély hagyományosan többnyelvű régió, könnyűszerrel találunk olyan nyelvi felhasználókat, akik anyanyelvük, a magyar vagy román nyelv mellett németül, kevésbé franciául, és/vagy angolul beszélnek. Lássuk csak: felsorolva és számolva egyazon régióban ez öt különböző nyelvet jelent. Könnyűszerrel lehet call centert indítani, nemzetközi adatfeldolgozó vagy könyvelői vállalkozást, üzemeltethetünk ügyfélszolgálatot külföldi vállalatoknak (a magyarországi EON energiaszolgáltató adatfeldolgozó egységei közül egy Kisbácsban kapott helyet). Egy többnyelvű munkavállaló számára mindig több munka lehetőség adódik, mint egynyelvű társainak. Ebben a kérdésben viszont lényeges szerepet játszik az interkomprehensibilitás,³⁵ vagyis az eltérő nemzetiségű csoportok által használt nyelvek között milyen fokú az átjárhatóság, melyek az interkulturális kommunikáció lehetőségek költségei, illetve a kommunikációs folyamatokban felmerülő esetleges nyelvi korlátok okozta nehézségek feloldása milyen használdozat-költséggel járhat.

34 Csurgó Bernadett – Megyesi Boldizsár: Határon: magyar–román határtelepülések társadalmi-gazdasági stratégiái a határon átvélő kapcsolatok alakítására. *Erdélyi Társadalom*, 2010. 8 (1–2). 29–46, itt: 37.

35 Meulleman, Machteld – Fiorentino, Alice: What is intercomprehension and what is it good for? In: Grin, François et al. (eds.): *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*. MIME project, 2018. 148–149.

Az európai vállalatok menedzsmentje megértette azt, hogy az angol nyelv *lingua franca* szerepe a legtöbb esetben csupán a belső kommunikációra érvényes, és egyre többször jogos elvárás fogyasztói részről az, hogy a termékeket és szolgáltatásokat saját anyanyelvén tegyék számára elérhetővé.³⁶ A fogyasztói etnocentrizmus³⁷ egyre hatványozottabban van jelen, elsősorban a kelet-európai államok piacain. Ezért azok a munkavállalók, akik a potenciális vásárlókat saját anyanyelvükön képesek megszólítani, nemcsak a vállalkozások számára bírnak hozzáadott értékkel, hanem implicite hozzájárulnak az adott állam bruttó nemzeti össztermékének növeléséhez.³⁸

A munkavállaló mint erőforrás koncepciót tekintve a közgazdaságtan általában két tényezőre összpontosít: ezek a képességek és az emberi tudás mint erőforrás kialakulása. Az egyének minden esetben bizonyos elvárt tulajdonságokkal jönnek világra, ilyen a hang vagy a látás. Életük folyamán szert tesznek egy adott tudásanyagra, ilyen szerzett tudás egy adott nyelv elsajátítása. Egy adott nyelv elsajátításának felbecsülhetetlen költségei vannak, ezért minél fiatalabb korban és természetes módon történik, annál költséghatékonyabb. Képességeik és készségeik révén jön létre az egyének emberi erőforrásának összessége. Az individuum megvalósult értéke tulajdonképpen kétirányú „termelési folyamatként” is felfogható:³⁹ egyrészt a fogyasztói lehetőségek alakulásának és rangsorolásának fontos meghatározója, vagyis az egyén fogyasztói magatartásának „belső termelési folyamata”, másrészt befolyásolja az egyén készségeit, a termékek és szolgáltatások termelésének piaci folyamatait, amit „külső termelési folyamatnak” definiálunk. Amennyiben egyidejűleg, még ha eltérő szinten is beszélem a magyar, román és esetleg a német nyelvet, el tudok helyezkedni mindhárom államban, vagy sokkal értékesebb munkavállaló vagyok kevésbé képzett társaimnál a Magyarországgal, Romániával vagy Németországgal való üzleti kapcsolatokat tekintve. Ha alkalmazottként több nyelvet beszélek, szélesebb célközönséget tudok megszólítani, többnyelvű és több irányú ügyintézésre van lehetőségem és így „hasznosabb” tagja vagyok a vállalat munkaközösségének.

Az, hogy egy adott piacon az egyén mely termékeket és szolgáltatásokat preferálja, és melyek értékesek számára, az nagyban függ saját nyelvhasználati képességeitől és lehetőségeitől. Ebben az értelemben szólnunk kell néhány szót a beszélő nyelvi repertoárjáról, amely nem értelmezhető függetlenül a beszélőre irányuló behatásoktól és korlátoktól. Hipotetikus

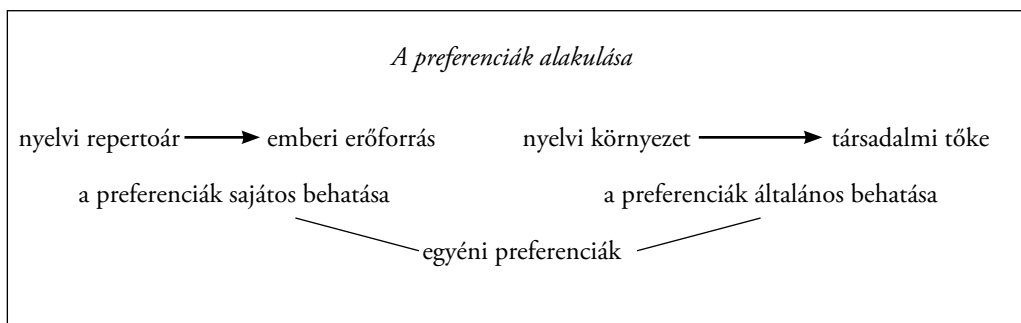
36 Piketty, Thomas: *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó: Debrecen, 2013. 167.

37 A fogyasztói etnocentrizmus multietnikus környezetben megnyilvánuló magatartás, az etnicizmus gazdasági formájaként értelmezhető. A fogyasztó magatartása egyéni meggyőződésből fakad, miszerint előnyben részesíti a saját nemzetiségéhez társítható piaci szereplőket.

38 Gandára, Patrícia – Acevedo, Sylvia: Realizing the Economic Advantages of a Multilingual Workforce. *The Civil Rights Project*, 2016. június 1. Letöltés helye: www.civilrightsproject.ucla.edu; letöltés ideje: 2020. 10. 12.

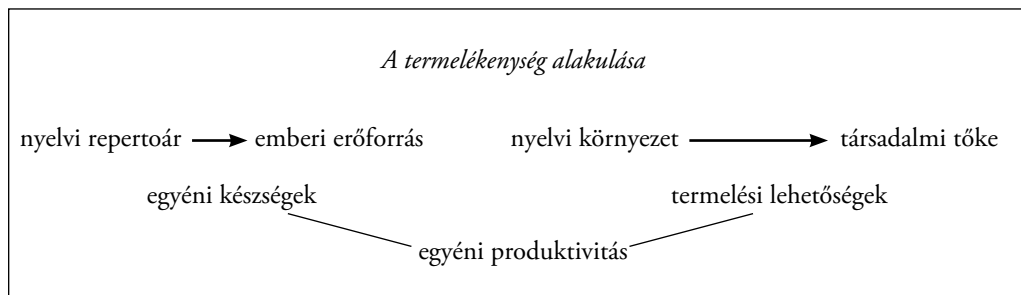
39 Wickström, Bengt-Arne – Templin, Torsten – Gazzola, Michele: *Language policy and linguistic justice. Economic, philosophical and sociolinguistic approaches*. Springer Heidelberg, 2017. 13.

esetben egy kisebbségi nyelvhasználó, akinek nyelvi repertoárját a magyar anyanyelve és a román mint az állam hivatalos nyelve alkotja, egy adott nyelvi közösség tagja, kontextustól és helyzettől függően dönti el, mikor, mely nyelvet használja. Ezen körülményeket nyelvi környezetnek nevezzük, mely a társadalmi tőke szerves részét képezi.⁴⁰ Az egyén azon képessége, hogy nyelvi repertoárjának elemeit alkalmazva képes nyelvi közösségének tagjaival kommunikálni, szintén a társadalmi tőke szerves részének tekinthető annál is inkább, mert ez a folyamat szükséges az adott közösségen belüli bizalom erősítéséhez, és a csoporton belüli kapcsolatok szorosabbá tételét eredményezi. Ebben az értelemben a nyelvi repertoár és a nyelvi környezet befolyásol bizonyos termékpreferenciákat, amelyek az adott nyelvvel kapcsolatosak. Amennyiben Szatmárnémeti nyelvi tájképének nem lennének részei magyar feliratok (nyelvi környezet), csökkenne a magyar nyelv értéke a város lakosságának körében (egyéni termékpreferenciák). Az egyén nyelvi termékekhez való viszonya jelentősen függ annak nyelvi repertoárjától és nyelvi környezetétől. E két tényező mellett szólnunk kell egy harmadikról, mégpedig a nyelvhasználatra vonatkozó közpolitikákról, amely mindkét említett tényezőt befolyásolja.⁴¹ Ezeket az alábbi ábrák segítségével mutatjuk be:

3. ábra: Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni preferenciák meghatározása

Forrás: Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice* i.m. 43.

4. ábra: Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni produktivitás meghatározása

Forrás: Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice*, i.m. 43.

40 Jelen értelemben a társadalmi tőke egyének közötti normák és személyközi kapcsolatok összessége, amely interakciók közben nyilvánul meg.

41 Wickström – Templin – Gazzola, 2017. *Language policy and linguistic justice*, i.m. 14.

A szakirodalom egyes tételeit és modelljeit hívom segítségül gyakorlati kutatásom folyamán, amely során az erdélyi munkaerőpiac sajátosságait vizsgáltam nyelvhasználati szempontból. A kutatás során arra a kérdésre kerestem a választ, hogyan viszonyulnak egyes erdélyi közép- és felső vezetők a kétnyelvűség, azon belül az etnikai nyelvhasználat gazdasági szintéren való alkalmazásához. Vizsgáltam továbbá azt is, hogy milyen szerepet játszhat a többnyelvű munkavállaló az emberi erőforrás újszerű koncepciójaként a gazdaságfejlesztésben és a költségoptimalizálási folyamatokban.

Az empirikus kutatás módszerei és megállapításai

Az empirikus kutatást elméleti szempontból megalapozó szakirodalom áttanulmányozásának alapján megállapítható, hogy az etnikai többnyelvűség és interkulturális kompetencia szerepe az egyéni versenyképességben és a munkaerőpiac bizonyos szegmenseiben egyre nagyobb szerephez jut. A kutatás célja annak megválaszolása, hogyan viszonyulnak egyes erdélyi kis- és középvállalatok közép- és felső vezetői a kétnyelvűség kérdéséhez, milyen értékkel bírnak a kétnyelvű munkavállalók az erdélyi munkaerőpiacon a kis- és középvállalatok szempontjából, van-e kapcsolat a munkáltatók nemzetisége és a vállalkozás gazdaságföldrajzi irányultsága, valamint az alkalmazotti erőforrások között, illetve munkavállalói szempontból megéri-e a többnyelvűség fejlesztése és kiaknázása, különös tekintettel az adott régió (etnikai) nyelvi sajátosságainak szempontjaihoz igazodva.

A kutatási módszer kiválasztásakor elősorban az interdiszciplinitásnak megfelelő eljárásokat vettem figyelembe: a célirányos, de ugyanakkor az egyéni véleményeknek teret adó módszerek bizonyultak a legmegfelelőbbnek. Ennek alapján 10 félig strukturált interjú és 50 kérdőívre adott válaszsorozat segítségével jutottam a szükséges adatokhoz. A kutatás alanyai Erdélyben bejegyzett román illetve vegyes tőkével működő, gazdaságilag aktívnak tekintett vállalatok közép- és felső vezetői, kiválasztásuk véletlenszerűen történt egy aktív befektetői csoport tagjai körében, akik elsősorban kkv-k menedzselésével foglalkoznak. Az interjúra vonatkozó kiválasztási folyamatban nem vettem figyelembe a válaszadók nemzetiségét.⁴² A félig strukturált interjúkat 13 előre megfogalmazott kérdés alapján készítettem, azonban megfelelő teret hagytam a személyes vélemények kifejtésére is.

A kérdőív 13 tételes kérdéssor: az első tömbben a kitöltők nemzetiségére, korára, tanulmányainak nyelvére, a képviselt cég alkalmazottainak számára vonatkozó adatokra, a

42 A történelmi Erdély 15 megyéjében 2019 végén összesen 5 663 300 munkavállalót tartottak számon adatokkal a munkavállalók nemzetiségét, anyanyelvét illetve az általuk beszélt idegen nyelveket tekintve nem rendelkezünk. Letöltés helye: <https://cluj.inss.ro/anunturi/buletine-statistice-lunare-anul-2019/>; letöltés ideje: 2020. 11. 21.

második részben a cég munkaerőpiaci profiljára, kommunikációjára valamint a munkaerő-alkalmazás bizonyos feltételeire kérdeztem rá.

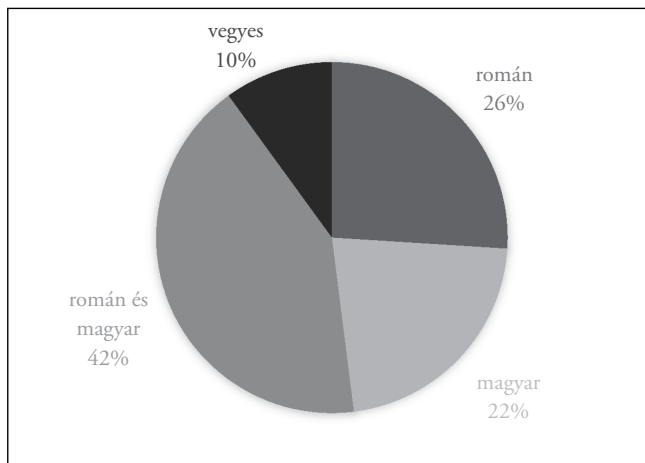
Az interjúkat 2020 októberében készítettem magyar nyelven, a kérdőíves lekérdezés 2020 október–novemberében zajlott, ez utóbbi elektronikus úton, magyar illetve román nyelvű kérdőívek segítségével. Jelen dolgozatban elsősorban az interjúk során nyert adatokra támaszkodom, a kérdőíves adatközlésnek kontrollszerpe van. A kérdőívet 50 vezető beosztásban dolgozó alany töltötte ki, a felhívást elektronikus úton tettem közzé egy zárt, üzleti címet tartalmazó elektronikus adatbázist felhasználva, és a válaszadók anonim módon töltötték ki. A feleletválasztós kérdések megválaszolásának összegzése a Google Form és Excel-program segítségével történt. Az interjúalanyok földrajzi megosztásban a Partium, Közép-Erdély és Székelyföld területén működő vállalkozásokat, jellemzően termelési (4), szolgáltatás (6) és kereskedelmi területen (3). A kérdőíves kutatásra beérkezett válaszok földrajzilag a következő megoszlást mutatják: Székelyföldről 10, Közép-Erdélyből 16, Bánságból 5, Barcaságból 6, a Partium területéről pedig 13 válasz érkezett, és mind a 15 megyéből érkezett legalább egy válasz. Az adatközlők nemzetisége zömében román (21), magyar (18), német (7), más nemzetiségűnek (olasz és francia) pedig négyen vallották magukat, többségük életkora 30 és 55 év közé tehető, kilencen nem töltötték be 30-dik életévüket, tízen pedig meghaladták az 55 éves kort. 16 adatközlő egynyelvű hazai oktatási intézményben, román nyelven végezte tanulmányait, elsősorban az idősebb generáció, csak idegen nyelvű, külföldi képzést négyen vettek igénybe,⁴³ 30 adatközlő többnyelvű tanulmányokat folytatott, ideértve a magyar nyelven zajló kisebbségi oktatás keretein belül végzett tanulmányokat. Kutatásom ezen kérdése arra irányult, hogy kimutatható-e valamilyen összefüggés a tanulmányok nyelve és a későbbi gazdasági erőforrások nyelvi szempontú viszonyulása között. Az alkalmazottak összlétszámát tekintve a kkv-k megoszlása a következő: 19 vállalkozás kilenc alkalmazottnál kevesebbel működik, 25 gazdasági egységben a munkavállalók száma tíz és 49 közé tehető, valamint hat középvállalkozás esetében a munkavállalók száma meghaladja az 50 főt.

Az interjúalanyok kivétel nélkül a többnyelvűség értéként való definiálása mellett voksoltak: *„minél több nyelven beszél valaki, annál több a lehetősége minden téren”* – nyilatkozta B. G., aki szerint számos munkaadó szembesült már az alkalmazottak többletudásának nyelvi előnyeivel, de még nagyon távol állunk attól, hogy általános jelenségről beszéljünk munkaerőpiaci szinten. Amint B. L. megjegyezte, a jelenlegi gazdasági helyzetben, különös tekintettel a romániai munkaerőpiacra nem engedhetik meg maguknak, hogy épp a nyelvi erőforrásokat hagyják kihasználatlanul *„különösen az olyan cégek esetében, amelyek külföldi piacra termelnek, vagy importálnak.”* [...] *„Túllépve az etnikai villongásokon sokan rájöttek,*

43 Az adatközlők ebben az esetben nem román állampolgárok, vagy életvitelszerűen korábban más államokban tartózkodtak.

hogy cégen belül könnyebb az élet, ha a magyar ügyféllel magyarul, a német beszállítóval németül beszélünk”. A válaszadók 80%-a állította, hogy tapasztalatai szerint van összefüggés a tanulmányok és a többnyelvűség kérdéséhez való pozitív hozzáállás között, hiszen „aki eljutott egy féléves ösztöndíjra vagy külföldi továbbképzésre, saját bőrén tapasztalhatta meg, milyen világok nyílnak meg előtte [...] egyrészt te magad nyitottabb vagy más kultúrák felé, másrészt vállalkozóként sokkal könnyebb dolgod van, ha te magad vagy munkatársad otthonosan mozog azon a nyelvi piacon.” (K. K.) Amint B. E. elmesélte, tudatosan figyelnek arra, hogy munkatársaik minél több nyelvet beszéljenek, különös tekintettel azokra a területekre, ahová árut szállítanak. A. I. szerint, aki egy termelői vállalkozást vezet, fontos, hogy: „*anyanyelvükön is megszólítsd vásárlóidat, mert így többeket meg tudsz szólítani [...] tudatosan figyelünk arra, hogy mivel sok kapcsolatunk van Hargita és Kovászna megyében, mindig legyen valaki, aki magyarul is beszél, mert így időt és költséget spórolunk meg, nem is beszélve az esetleg felmerülő félreértések elkerüléséről*”. Abban mindannyian egyetértettek, hogy az erdélyi cégekre a vegyes ajkú munkaerő-állomány a jellemző, „*ezt adja a hazai munkaerőpiaci struktúra, szerintem a legtöbb cégben van legalább egy magyar*” – mondja B. M. A.

Kérdőíves vizsgálatom eredményei alapján erdélyi viszonylatban a román és magyar munkavállalókat tömörítő vállalkozásforma a legjellemzőbb. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy az alábbi ábrán összegzett adatok szerint a csak román és csak magyar ajkú munkavállalókat tömörítő vállalkozások arányaiban közelálló számadatokat mutatnak. Ez a tény arra enged következtetni, hogy noha számszerűen a nyelvileg hibrid munkaállomány a legjellemzőbb, erdélyi viszonylatban mégis számos egynyelvű, etnikai szempontból jól elkülöníthető vállalkozás működik.

5. ábra: Erdélyi vállalkozások alkalmazotti állománya anyanyelv szerinti megosztásban

Forrás: saját szerkesztés

Megjegyzés: A „vegyes” megnevezés a román és magyar nemzetiség mellett más, Erdélyben lokálisan (német) vagy egyáltalán nem őshonos etnikai hovatartozást feltételez (olasz, angol).

13 vállalkozásban csak román anyanyelvű alkalmazottokról érkezett adat, 11 cégben csak magyar, 21 vállalkozásban csupán román és magyar anyanyelvű kollégák dolgoznak, öt cégben pedig rajtuk kívül más nemzetiségű alkalmazottakat is számon tartunk. Az értékelhető válaszok tükrében a domináns modell a vegyes vagy többnyelvű (román és magyar) munkaerő-állomány amennyiben az feltételezhető, hogy minden magyar ajkú munkavállaló valamilyen szinten beszéli a román nyelvet. Ez természetesen nem zárja ki azt a feltételezést, hogy román illetve magyar nemzetiségű munkavállalók többsége beszél legalább egy idegen nyelvet.⁴⁴ A vizsgált kkv-kat tekintve a legkisebb számban azon vállalkozások képviseltetik magukat, ahol nem őshonos nemzetiségű alkalmazottak is vannak: az öt vállalkozásból egyben német és angol, háromban német, egyben német és olasz, valamint egy cégben a román és magyar alkalmazotti állományt olasz nemzetiségű kolléga erősít.

A vállalkozás belső kommunikációjában alkalmazott nyelv szorosan összefügg az állomány nemzetiségi összetételével. Azon kkv-k esetében, ahol román és magyar nemzetiségű alkalmazottak vegyesen látják el a napi feladatokat, az elmondottak alapján szinte kizárólag a román nyelvet alkalmazzák minden olyan esetben, ahol nem kizárólag magyar anyanyelvű munkavállalók személyközi kommunikációjáról van szó. A kizárólag román anyanyelvű alkalmazotti állomány esetében a cég belső kommunikációja is értelemszerűen román nyelven zajlik mind a hivatalos értekezleti, mind a személyközi kommunikációban. *„Nehéz kérdés, mert a magyarok általában beszélnek románul, de ez nem működik fordítva”* – jelentette ki B. E. Szerinte ez jelenleg másképp nem megoldható, és ezzel a véleménnyel az interjúalanyok 85%-a egyetért. P. D. szerint voltak már ebből adódó személyközi konfliktusok az általa vezetett vállalkozásban, de *„jó szóval minden esetben sikerült ezeket elsimítani, legtöbbször személyes konfliktusokon alapultak ezek a szóváltások, és nem voltak hatással a részlegek vagy egységek működésére.”* K. F. szerint *„ezt csak akkor tudod elkerülni, ha csak ugyanazt a nyelvet beszélő alkalmazottaid vannak”*.

A kérdőíves kutatás alapján az alábbi adatok relevánsak: a csak magyar nyelvű alkalmazottakat foglalkoztató kkv-k esetében (11) az általános belső kommunikáció magyar nyelven zajlik. A csak román illetve kétnyelvű alkalmazotti állománnyal rendelkező vállalkozások esetében (34) kizárólag a román nyelvű kommunikáció a jellemző. Azon cégek esetében, ahol idegen nyelvű munkatársak is dolgoznak, általában az angol a kommunikációs nyelv minden olyan nem hivatalos esetben, amikor az adott munkatárs részt vesz a kommunikációs folyamatokban, a hivatalos kommunikáció ebben az esetben is román nyelvű.

44 Az idegen nyelv fogalma alatt jelen dolgozatunkban az Európai Unióban legelterjedtebb angol, német, francia, olasz és spanyol nyelveket értjük, amelyek a gazdasági folyamatok szempontjából a leginkább költséghatékony alkalmazott nyelvek.

Hasonlóan ambivalens helyzet a jellemző abban az esetben is, amikor a vállalkozás externális kommunikációját vizsgáltam. Az interjúalanyok elmondása alapján két, merőben eltérő indíttatású kategória különböztethető meg, amelyet a vállalkozás jellege, típusa és nagysága is jelentősen befolyásol. Az első kategóriába a termelő, illetve irányított tevékenységet végző szolgáltatásokat soroltam: gyártó, informatikai egységeket, ahol a kommunikáció lényegében behatárolt irányba működik: anyavállalat, megrendelő egység felé. Ebben az esetben a kommunikáció nyelvét a partner határozza meg: *„nekünk sok magyarországi partnerünk van, ezért igenis fontos, hogy magyar ajkú alkalmazottaink is legyenek. Az angol vagy francia nyelvvel szemben, ami idegen nyelv, sok kollégánk magyar anyanyelvű, és nekik nagyon könnyű a kapcsolattartás – mondta B. G. – Van német anyanyelvű munkatársunk, egy Brassóból és kettő Szebenből, akik szinte jobban tudnak németül, mint románul.”* B. L. szerint így sokat spórolnak a fordításokkal is, és a német partnereik is elégedettebbek. P. D. szerint így egy erdélyi vállalkozói klubnak is tagja, a befektetők szívesen jönnek Erdélybe, mert többnyelvű és multikulturális közeg. *„Különösen fontos ez akkor, ha szolgáltatóként lokális vagy mikroregionális piacra dolgozol”* – fogalmazott H. Á. Szerinte nyelvhasználat szempontjából azon kisvállalkozások a legkiszolgáltatótabbak, amelyek piaca lokális vagy regionális. Ebben az esetben igazodniuk kell a célcsoportok igényeihez, saját nyelvükön megszólítva azokat: egy többnyelvű készletet kínáló könyvesboltnak a magyar vásárlóit magyarul, a román könyvek iránt érdeklődőket románul kell megszólítani. Ennek költségeit többnyelvű munkaerő-kiválasztással lenne lehetőség csökkenteni, amikor az egyes pozíciók betöltésének feltételül az adott nyelv ismeretét szabnák, bár ez csupán a költség-hatékonyságot oldaná meg, és semmiképpen sem a keresleti oldal etnikai-nyelvi igényeit elégítené ki.

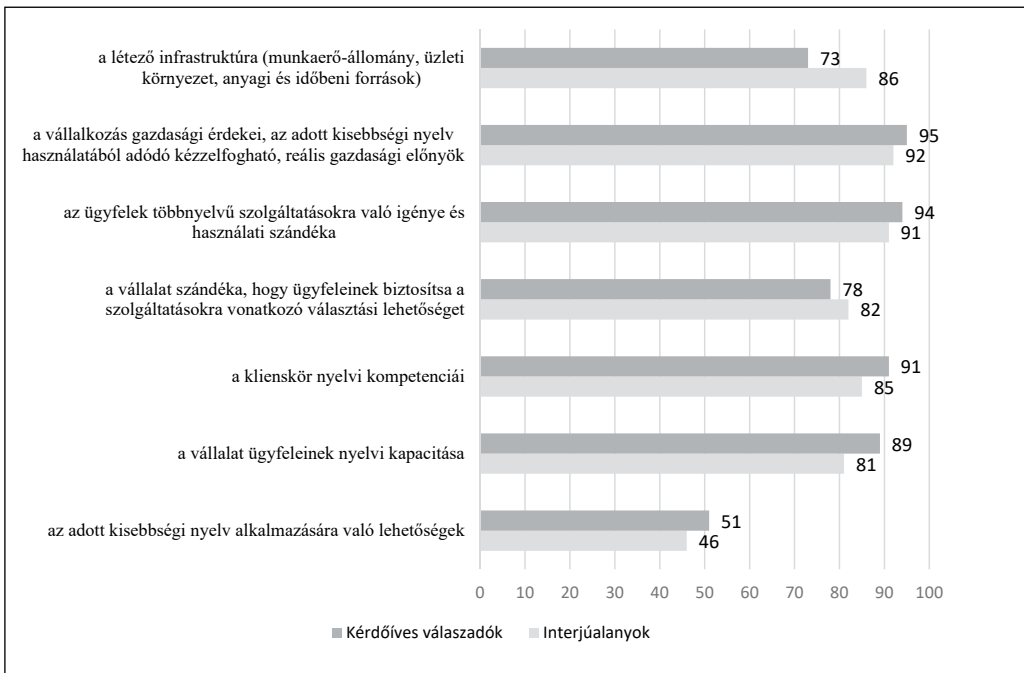
Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a romániai munkaerőpiac számos limitációval rendelkezik, különösen szakemberek tekintetében. *„Ahová komoly szaktudás kell, és gondolok itt elsősorban a műszaki területekre, örülök, hogy ha találok embert, nemhogy válogassak. Az külön szerencse, ha kétnyelvű az illető – vallotta keserűen A. I. – Nem szabhatok minden pozícióhoz nyelvi feltételeket, bár néha jó lenne.”* B. G. emlékeztetett arra a szomorú, néhány évvel ezelőtt megtörtént esetre, hogy Szatmárnémetiben hivatalból perbe fogtak egy vállalkozót, mert álláshirdetésben olyan munkavállalót keresett, aki a román nyelv mellett magyarul is beszél, tehát kétnyelvű. Központi ékszerüzletet vezetve fontos volt számára, hogy a határ túloldaláról érkezett vásárlóknak a lehető legteljesebb körű szolgáltatást nyújtsa. *„Nem korlátozhatom le a pozíciót nyelvi kitételrel, de nagyon figyelünk a több nyelvet beszélő jelentkezőkre. Mondjuk Szatmáron alap, hogy valaki mindkét nyelvet beszél valamilyen szinten.”*

Hasonló képet mutat kérdőíves kutatásunk eredménye is. Az alkalmazási folyamatot tekintve a válaszadók 74%-a úgy nyilatkozott, hogy az alkalmazás során nem állítanak

kizárólagos nyelvi feltételt, vagyis nem szabják meg, hogy milyen nyelvi kompetenciákkal rendelkezzen a jelölt, ám fokozott figyelemmel vannak a többnyelvű jelöltek tekintve. Ebben az esetben több válaszadó erősítette meg azt a premisszát, hogy azon cégek, melyek elsősorban a hazai piacot célozzák meg és célcsoportjaik Erdély etnikai kisebbségek lakta területeire koncentrálnak, alkalmazáskor azon többnyelvű jelöltek mellett teszik le voksukat, akik a szakképzés mellett elsősorban az adott területek nyelvi követelményeinek eleget tesznek. *„Hogy valaki hány nyelvet beszél, és milyen szinten, arról az önéletrajz csak statisztikát ad, nem valós képet. A kolléga meg kell mutassa tudását, ahol lehet, annyiszor, ahányszor lehet”* – fogalmazott B. L. utalva arra, hogy egyéni preferenciáktól függően meg kell tudnunk mutatni értékeinket. *„Használja, amije van, én is másképp értékelem”* – mondta B. E. utalva arra a gyakori jelenségre, hogy a magyar munkavállalók gyakran meg sem szólalnak magyarul a munkahelyükön a román kollégák előtt. Ugyanakkor számos adatközlő jelezte, hogy cégen belül vannak olyan pozíciók, melyek betöltéséhez elengedhetetlen a legmagasabb szintű román nyelvtudás – ilyen a jogtanácsosi, főkönyvelői munkakör saját alkalmazásban – és ez kizáró jelleggel bír az adott jelölt esetében, legyen szó hazai kisvállalkozásról vagy nemzetközi vállalatról. *„Itt nincs pardon, kell a román nyelvtudás, – jegyezte meg K. F. – a bukkarestiek meg nem beszélnek magyarul. Adóügyekben, jogi problémák esetében egyszerűen nem tudod megoldani, ha nem beszélsz románul.”* Abban mindannyian egyetértettek, hogy ugyan a többnyelvű munkavállaló óriási érték, igazán csak azon vállalkozások tudják ezt értékelni, akik partnerkapcsolatait vagy ügyfélkapcsolatait ezt megkívánják. *„A legtöbb esetben versenyfutunk a lehetőségekkel meg az idővel, s azzal főzünk, amink van”* – jegyezte meg keserűen R. A., megjegyezve, hogy a romániai munkaerőpiac még nem fordul tudatosan a jelenség felé. *„Akiknek ez a cégüknél bejön, azok figyelnek rá ezerrel, de lehet, hogy nem mindenkinek van rá szüksége.”*

Ugyan mindannyian kihasználják a többnyelvűség és különösen az etnikai nyelvi helyzetből adódó lehetőségeket, egyikük sem honorálja ezt fizetésben megjelenő többletjutalommal. *„Nem hiszem, hogy nálunk (Románia szintjén, saját megj.) vannak olyan vállalkozások, ahol a többnyelvűség fizetésekben is visszaköszön”* – nyilatkozta P. D. *„Én a viszonteladóiमत teljesítményre fizetem, ennek érdekében azt használják fel, amit akarnak és tudnak”* – fejtette ki R. A. Az online kutatás során vizsgált vállalkozások 40%-a nem költ általános nyelvtanításra. Hozott anyagból dolgoznak, vagyis az alkalmazottak meglévő nyelvi erőforrásaira építenek, csupán a legszükségesebb szakirányú nyelvi továbbképzéseket biztosítják.

Az interjúk utolsó többszörös feleletválasztós kérdéseként arra kerestem választ, hogy melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek leginkább befolyásolják a kétnyelvű munkavállaló szükséges jelenlétét egy erdélyi munkaerőpiacon működő vállalat esetében. A 6. ábrán összesített formában foglaltam össze a legfontosabb tényezőket, amelyek a kétnyelvű munkavállaló munkaerőpiacon való szükségességét igazolják.

6. ábra: A kétnyelvű munkavállaló szükségességét befolyásoló tényezők

Forrás: saját szerkesztés

Következtetések

A globalizáció szinte mindent standardizálni akaró hulláma a gazdaság számos szintjén nem vagy alig váltotta be azt a nyilvánvaló szándékot, hogy az egységesítés egyrészt költségsökkenést, másrészt szélesebb körű hozzáférést biztosítson az adott piachoz. Kelet-Európa gazdasági térnyerése egyre inkább előtérbe hozta azt a piaci és fogyasztói igényt, hogy gazdaságos és hatékony az adott földrajzi egység piacát saját nyelvén megszólítani. Minél sokszínűbb egy vállalkozás nyelvi portfóliója, annál több célcsoportot képes megszólítani. A meglévő humán nyelvi erőforrások kihasználása gazdasági téren egyre inkább előtérbe kerül, és egyre inkább nyilvánvalóvá válik az a költség, melyet egy vállalkozás megtakarításként könyvelhet el, amennyiben többnyelvű munkavállalókat alkalmaz.⁴⁵ Noha ez a tény, amint azt jelen kutatásunk igazolta, egyelőre a fizetések szintjén nem megjeleníthető. Az államok egyik legfontosabb feladata a vállalkozások támogatásában azon nyelvpolitikai intézkedések meghozatala, amelyek támogatják az üzleti

45 Hogan-Brun, 2017. LINGUANOMICS, i.m. 68.

szereplők lokális és regionális szinten az adott földrajzi egységre jellemző nyelvhasználati lehetőségeket.

A kétnyelvű munkavállaló mint gazdasági jelenség, elsősorban etnikai szempontú megközelítésben viszonylag új fogalomnak számít. Ahogyan egyes interjúalanyok a jelenségre reflektálva fogalmaztak, „*elindult valami, de még nem az igazi*” (B. G. és B. M. A.). Amint a viszonylag csekély számú mintából kiderült, a kétnyelvű munkavállaló egyre nagyobb értékkel bír a munkaerőpiacon, és minden nehézség ellenére egyre nagyobb népszerűségnek örvend a munkaadók körében. Igaz ugyan, hogy a munkaadók és vezetők számára jelentős kihívás a szervezetten belül az eltérő nyelvi kompetenciákkal rendelkező munkatársak tevékenységének megszervezése és összehangolása, ám egyre nagyobb figyelmet és hangsúlyt fektetnek ennek gördülékenyebbé tételére. Kiemelt figyelmet szentelnek a jelenségnek a határmenti megyékben működő kkv-k vezetői, akik határozott előnyöket és kiaknázatlan lehetőségeket látnak ebben a megközelítésben, hiszen a szervezeti teljesítmény hatékonyságának optimalizálása és szervezése többlethaszonnal jár együtt. Az erdélyi munkaerőpiacon a kisebbségi csoportok tagjait gyakran éri diszkrimináció etnikai hovatartozásuk illetve nyelvhasználatuk miatt. Ezen előítéletek feloldására jelenthet megoldást az állam nyelvpolitikai hozzáállásának proaktív irányba történő változása, amely a kisebbségi lét és nyelv jelenlétét értékékként közvetíti a társadalom többségi csoportjai felé.

A rendszerváltást követően Románia rohamléptekkel indult el a piaci kapitalizmus útján. Gazdasági intézményesülése a kultúrával, oktatással ellentétben egyáltalán nem etnikai szempontok szerint szerveződött.⁴⁶ A gazdasági folyamatokat, természetesen szigorú hatósági szabályozás mellett, profitszemléletű, utilitarista szempontok határozzák meg. Ebben az értelemben a gazdaság az egyén szakmai tudását, hozzáértését és rátermettségét értékeli, a társadalmi attribútumok másodlagosak. Természetesen naivság lenne részünkről azt feltételezni, hogy a gazdasági élet mentes a társadalmi feltételektől és etnikai viszonyoktól, villongásoktól. Ugyanakkor egyes gazdasági folyamatokban, interakciókban és döntésekben gyakorta felbukkannak etnikai szempontok. Az új intézményi közgazdaságtan a szociális koordináció egyik lényeges dimenziójaként értékeli az etnicitást. Az etnicitás jelentősége olyan gazdasági környezetben válik hangsúlyossá, ahol:

- a) az etnikai csoportok kulturális és fogyasztói preferenciái eltérőek;
- b) az egyes etnikumok társadalmi pozíciói, a közöttük lévő társadalmi egyenlőtlenségek jelentős mértékben befolyásolják az etnikai csoportok egészét és tagjait;
- c) az együttélés és együttműködés felügyeletéért felelős hatóságok és intézmények alacsony hatékonysággal működnek, ennek eredményeképp

46 Csata, 2019. Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban, i.m. 37.

d) mindkét csoport magasfokú bizalmatlansággal viszonyul ezen intézmények és egymás felé.

Ebben a helyzetben a legcélravezetőbb a gazdasági szereplők viselkedésének összehangolása lehet elsősorban abban az esetben, ha ezek nyelvileg és etnikailag homogén kapcsolatok szerint szerveződnek. Az együttműködésre pozitív hatással lehet az is, ha ugyanazon etnikumhoz tartozó egyének közötti valóságértelmezés és preferenciák sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint eltérő etnikumú egyének esetében. Így a döntési helyzetekben könnyebben alakul ki konszenzusos határozat. Szintén a megoldásokat segíti a homogén nyelvi környezet, a közös nyelv használata, ezáltal a kommunikációs költségek is jelentősen alacsonyabbak.

A fentiekben láthattuk, hogy melyek egy olyan gazdaságszervezés előnyei, melyben az etnikai hasonlóságok is szerepet kapnak. Ugyanakkor nem szabad túlzásokba esni. Egy kizárólag etnikai alapon szerveződő gazdaság könnyen zárt etnikai burokká válik, ahol redundáns információk keringenek egy zárt körben, egyáltalán nem vagy kevésbé értesülnek az üzleti lehetőségekről, változásokról, a gazdasági szereplők egy adott pillanatban hátrányba is kerülhetnek. Az ilyen kizárólagosan etnikai alapon szerveződő gazdasági együttműködésekre jelentős alternatív költségek, csökkentett hatások és haszon a jellemzők. A diverzitás hiánya a jelentősebb humán erőforrást igénylő ágazatokban sem ajánlott, hiszen a homogén munkakapcsolatot kevésbé produktívak és innovatívak, az egyének problémamegoldási képességei csökkennek, teljesítményük együttesen kisebb. Javasolt az egészséges egyensúly megtartására való törekvés.

A gazdaság etnikai szempontú elemzésével foglalkozó szakirodalom a közösségen belüli szorosabb kapcsolatokat *bonding típusú kötéseknek* nevezi.⁴⁷ Alapjuk a közös hagyományok, szokások, kultúra vagy a többséggel szembeni ellenállás. Az ilyen típusú kötések nagyobb bizalmat és szorosabb együttműködést eredményeznek. Az etnikai csoporton kívülre irányuló kapcsolatokat *binding típusú kötéseknek* nevezzük, ezek az adott etnikum társadalmi integrációjának elősegítéséért felelősek. A kisebbségi szereplők gazdasági helyzete szempontjából a belső szolidaritás egyensúlyi helyzete a kívánatos.⁴⁸ A sikerességhez finom egyensúlyra van szükségük, hogy hatékonyan kapcsolódjanak rá és le a többség hálózati struktúráiról és normatív szabályrendszeréről. Tim Harford⁴⁹ közgazdász szerint ezen körülmények, *lehetőségstruktúrák* határozzák meg, hogy épp mely típusú kötések

47 Putnam, Robert D.: E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. *Scandinavian Political Studies*, 2007. 30 (2). 137–174, itt: 146.

48 Granovetter, 1995. *The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs*, i.m. 156.

49 Harford, Tim: *Messy. How to be creative and resilient in a tidy-minded world*. Little Brown Book Group: Hachette UK, 2016. 38–39.

alkalmazzuk, bár véleménye szerint a legtöbb esetben kombinált megoldásokra van szükség. Az erdélyi magyarság esetében a lehetőségstruktúrák egy speciális esetével is találkozunk, melyet Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozása, és a későbbi kettős állampolgárság intézménye csak még hangsúlyosabbá tett. Mint már korábban említettük, az erdélyi magyarság bizonyos értelemben, mint a legtöbb etnikum, privilegizált helyzetben van, hiszen nem csak az állami intézményekkel áll szoros viszonyban, de a magyarországi magyarokkal, magyar állami és nem állami intézményekkel, szervezetekkel is, akik piacaik bővítésében érdekeltek. A kisebbségi magyarok, erdélyi magyar intézmények jól pozicionáltak a két ország közötti gazdasági kapcsolatok építésében, ápolásában és fejlesztésében. Viszonylag könnyen kerülnek brókerszerepbe, ezáltal számos gazdaságilag prosperáló kapcsolatot (binding típusú kötést) ápolhatnak, melyek értékes információkhoz és gazdasági lehetőségekhez juttathatják a közösség tagjait, mediátori szerepben tűnhetnek fel, hozzájárulhatnak az etnikailag homogén régiók, országok kereskedelmi kapcsolatainak élénkítéséhez. Ez nem csupán szimbolikusan, de gyakorlatban is új alapokra helyezi az eddigi többség-kisebbségi román–magyar viszonyt, kiegyensúlyozottabb partnerségi viszonyt alakítva ki.